

HVAR U XIII. STOLJEĆU

Trinaesto stoljeće donijelo je Hvaru dramatskih promjena. Analizirajući stanje i odnose sila i mi smo s naše strane u okviru Centra za zaštitu kulturne baštine na Hvaru nešto pridonijeli poznavanju ovih problema, pitanju postanka komune, pitanju značenja luke, pitanju uloge bratovština u razvoju pučke svijesti.

Svejedno su ostala otvorena neka pitanja.

Godine 1242. dao je navodno kralj Bela IV. plemićima Hvara pravo biranja kneza i biskupa, ali kako su stariji povjesničari shvatili, samo onima iz roda Givića. Ovakvim čitanjem spomenute povlastice nije bilo moguće uočiti ni smisao ni svrhu privilegija. Jer, tražilo se je ime obitelji, a koje nije bilo moguće naći, čitalo se ime Givić kojih na Hvaru nije nikad bilo, a bilo je i bez toga apsurdno da se ovakva prava u kritičnom stanju otoka potvrđuju samo jednima i ostavljaju po strani drugi, jednakopravni faktori i ozlovoljavaju u kritičnom času.

Stanje na Hvaru u vremenu o kojemu govorimo temeljito je opisano u literaturi (Boglić, Novak, i dr.), kada su otok napadali s kopna Kačići i Šubići, a s mora Venecija, pa rješenje, kako su historičari mislili o Belinoj povelji, nije moglo biti shvatljivo, jer je situaciju moglo spasiti samo jedinstvo, a ne koncesija monopola vlasti samo jednima, u našem slučaju zamišljenim Givićima. Tako je ovaj povijesni momenat ostao neobjašnjen i zagonetan do naših vremena. Kako je nastalo krivo čitanje, nije nam poznato, ali pretpostavljamo da je do ovakvog krivog čitanja moglo doći jer je u pitanju bio slabo čitljiv rukopis, koji je upućivao na nagađanje, a ispred kritične riječi stajala je imenica *genus (de genere)*, koja znači rod, ali u sasvim drugačijem kontekstu, pa se tražio rod, umjesto da se traže rodovi.

S ovakvim razmišljanjem i mislima nismo mogli biti zadovoljni i tražili smo rješenje nepoznanice. Riješili smo je zahvaljujući dru Jerku Machiedu, čija biblioteka posjeduje jedini rukopis statuta iz godine 1632, upravo onoga koji je poslužio kao predložak za prvo tiskanje statuta 1643. god. Dr. Machiedo posudio je potpisanome svoj rukopis jednog dana kad je ovaj odlazio u Zavalu gdje su mu boravili u kući kao gosti prijatelji dr. Berislav Anđelinović i dr. Toni Štrkalj Milić. Razgovori su bili ladanjski, odnosili se na hvarske probleme, pa je tako i rukopis bio zajedno čitan.

Kod toga je dr. Berislav opazio da u tekstu povlastice, u rukopisu Statuta, nema imena obitelji, kako su dotad svi vjerovali, nego riječ koja je više upućivala na kategoriju. Tako se razgovarajući došlo do

riječi *genithi*, koju nitko nije poznao, niti smo shvatili smisao, nego su svi prihvatili da je u pitanju pridjevna imenica, koja je mogla označavati samo grupnu pripadnost.

Na povratku sa sela prva je stvar potpisanome bila da pođe u Kurijalnu kancelariju, koja posjeduje rječnik srednjovjekovne latinštine Du Cange-a (koji je upravo bio restauriran posredstvom Centra za zaštitu kulturne baštine u Hvaru) i našao odmah što je slutio: sub voce »*genithi*« administrativni feudalni izraz, i ovu definiciju: *genitium est dominium hereditario iure possessum*«. Ovaj stari pravni izraz bio je očito zaboravljen. Saznali smo tako da su *genithi* — svi nosioci nasljednog prava vladanja, onih koji posjeduju *genitium*. Postalo je bjelodano da se Belina povlastica, ako je donesena, nije odnosila na potomke jedne obitelji nego na kategoriju plemića (rodovskih ili feudalnih) nasuprot novim patricijima u novom gradu Hvaru, više-manje samozvanim, koji su se sve više silili, naime, kojima je grad davao sve više zamaha. Dakle privilegij, autentičan ili ne, imao je svoju svrhu, jer je pokušavao stvarati široku lepezu obrane. Tumačenjem riječi *genithi* riješena je greška koja se dugo povlačila kroz našu povijest.

Iza toga je dr. Angjelinović napisao u Prilozima povijesti otoka Hvara, 1/59. članak: »Da li je Belina darovnica Hvaranima falsifikat?« Potpisani je u istom broju »Priloga« u svoj članak o postanku Hvarске komune uvrstio ovo tumačenje jer je, ponavljamo iako smo već kazali, objašnjenje riječi *genithi* davalo sada smisao problemu. Saznali smo tako da se radilo o sukobu feudalnog vremena što su ga zastupali stari nosioci vlasti, i ovog komunalnog vremena, gdje su glavnu ulogu igrali ljudi koji su stvorili komunu i težili za priznanjem njihove komune — najmlađe u Dalmaciji.

Članak B. Angjelinovića odnosi se više na pitanje istinitosti povelje, a taj problem smatramo da je riješio dr. S. Antoljak. Citajući isti predložak, naime onaj, što je potpisanome posudio dr. Machiedo, jer drugog nema, a napisan je 1632. god., Antoljak je analizirao Belinu ispravu s formalnog gledišta i oborio njenu autentičnost. Iako je povelju savršeno točno pročitao, nije jasno zašto nije išao do kraja, nego je ostao pri imenu Givić. Vjerojatno je Antoljak, utvrdivši falsifikat, smatrao ime pogodovnika nevažnim, inkonkludentnim. Naša znanost nije prihvatila naš ovdje opisani ispravak, jer ga nije zapazila, osim Iva Kasandrića, pa je bilo potrebno još jednom iznijeti ovo za Hvar važno pitanje.

Naša se analiza odnosi na predložak statuta iz 1632. god., koji je i dr. Antoljak upotrijebio, pa pošto je njegov rad veoma detaljan i točan, nije potrebno da se ovdje navraćamo na tekstove koje je Antoljak pregledao.

Rekli smo da je ovaj jedini rukopisni tekst poslužio za štampanje knjige 1643. god. čije smo dvije stranice željeli priložiti ovom članku, ali iz tiskarsko-tehničkih razloga to nije bilo moguće. Morat ćemo riječima opisati promjene nastale u času tiskanja i samo kazati da u štampanoj knjizi statuta 1643. nema više Beline povelje, koja je u rukopisnom originalu 1632. prisutna.

Izgleda da je povelja ispuštena u zadnji čas iz rukopisa, možda upravo pred tiskanje: Ova dva momenta se veoma dobro vide iz rukopisnog predloška o kome smo već govorili. Po ovom predlošku statut

komune tiskan je prvi put godine 1643., kod Marka Ginammi. Rekli smo već da u ovom tiskanom tekstu za razliku od predloška nema više povelje, jer je očito neka vlast u Veneciji dala povelju brisati, kako se sudski kaže — kao na predmet nespadajuću. Interesantno je i nije bez razloga da je valjalo čekati mnogo godina da dođe do ove vidne demonstrativne negacije povlaštenih nosilaca stare vlasti na otoku. Po tome sudimo da je Belina povlastica ipak imala neku težinu, jer je pretpostavljamo — nekoga predstavljala, neke snage koje se željelo umiriti, makar dokument nije nikad postao ono što su te snage željele njime postići. Ali su mogle govoriti, pokazivati, interpretirati, a to katkada ima neku vrijednost. Očito je i vlada u Veneciji tako mislila, pa je izabrala pravi čas, momenat štampanja, i stala na kraj iluziji. Opreznost mletačke vlade bila je velika jer je povlastica statuta Hvara brisana (apokrifna ili ne) nakon 400 g. od njenog postanka. Neko bi mogao postaviti pitanje zašto je u komunalni statut ušla Belina povlastica. Odgovor bi bio da se možda htjelo sačuvati iluziju onih koji su nerado u komunu ušli. Željelo se ublažiti mentalitet starih nosilaca vlasti na Hvaru, čekalo se možda da se naviknu na tu veliku promjenu u političkom životu otoka. Interesantno je navesti jedan detalj koji upućuje na ovaj mentalitet.

U tiskanom statutu iz 1643. god. stoji još uvijek propis načina čuvanja povlastice u općinskoj kasi (Capsella Communis, Caput XX, p. 14). Čudna slučajnost, a možda i nije slučajnost. Ostavljen je trag Belinog povelji, iako je ova uklonjena, pa ako nije omaška, u pitanju je još jedna opreznost mletačkih vlasti.

Možda bi trebalo postaviti pitanje kako je Jakov Boglić, koji je s velikom preciznošću analizirao veoma složene odnose na otoku, koji je znao bolje od bilo koga koje su sve centrifugalne sile djelovale na Hvaru i oko njega, mogao prihvatiti misao o jednom pogodovniku privilegije? Boglić je znao da su plemenske vođe predvodile svoja plemena kad su došle na otok, da su se ta plemena kasnije uglavnom koncentrirala u primarnim selima otoka Pitve, Vrbanj, Dol, — da je bilo i drugih faktora osim onih s kopna, naravno i nekih s otoka, mnogo ambicija, više-manje legalnih, koji su htjeli vršiti vlast. Svi ovi politički faktori imali su *genitium*, bilo kao plemenski vođe, bilo da ih je poslao nemoćni vladar, s tim da problem svoje nemoći rješavaju sami, pa im dao feudalno pravo. Oni su imali nasljedno pravo vladanja ili investituru (pitanje koje su investiture ostvarene a koje nisu, o tome ne znamo mnogo). Svi oni mogli su biti obuhvaćeni Belinim aktom, ali koliko su se na taj akt pojedinci pozivali mi to ne znamo niti znamo ko ga je izazvao. Ne znamo i zato jer su sigurno neki imaoći *genitiuma* već zarana realistički gledali na stvari i možda zarana počeli očijunkati s komunom.

Možda su to oni čija smo imena našli u štampanom uvodu Statuta. Više od toga ne možemo reći. Historičari nisu obuhvatili pitanje imaoća *genitiuma* ili činjenicu da Givića u nikakvom dokumentu nema, niti postoje kao ime. Oni nisu opazili ni mnogo vidljiviju okolnost da u XII i XIII vijeku na Hvaru postoje dva politička elementa, koji imaju dva suprotna pravca razvitka, dva sasvim različita cilja, pa o društvenoj ili političkoj cjelini nije više moglo biti govora. Naravno, čitav

je otok do 1278. g. formalno pripadao jedinstvenom političkom sistemu, ali je taj sistem išao raspadanju i preokretu. Oni koji su takve promjene osjećali bili su potajno ili pobornici komune ili su nastojali osujetiti promjenu povlasticom kralja Bele IV. i tu su stari, ali vjerojatno ne svi, željeli zadržati stanje na otoku kakvo je bilo, a drugi, novi, htjeli su težište života prenijeti u daleku luku (današnjeg grada Hvara) koja je pomalo ali sigurno privlačila naše otočane. Položaj na kojem se nalazi luka današnjeg grada ima jako mnogo geografskih i topografskih prednosti, i to su bile ne samo njene početne vrline već i sigurni preduvjeti nesmetanog razvitka. Prva od prednosti bila je velika udaljenost od župansko-crkvenog Foruma jer je luku, smještenu na zapadu otoka, ali okrenutu jugu, dijelila od staroga grada gusta šuma i neprohodan brdovit teren u duljini od 20 do 30 km (današnja cesta, iznosi preko 20 km) što je značilo apsolutnu zaštitu zaleđa.

A ta zaštita je luci, u fazi njezina naravnog razvitka, ali u njezinoj zavjetrini, dopuštala ilegalnost i miran razvoj, primanje tuđih brodova koji su željeli prenoćiti ili se skloniti od nevremena, a to su izvanredna nautička svojstva luke obilato omogućavala. Brodovi su ulazili lako u široku luku bez oštih rtova, fatalnih za plovidbu i bili pokriveni Paklinskim otocima, koji su luku štitali i štite i danas od vjetrova iz južnih kvadranta (a od vjetrova sa sjevera štatio je brodove otočki kontinent). Odatle su brodovi, ako su htjeli, išli dalje pred Benediktinski samostan, današnju biskupiju, gdje su bili mirni, jer tada široki trg u Hvaru nije postojao već morski jezičac. Ova luka zvala se Lisna; o njoj smo pisali u Biltenu Historijskog arhiva komune Hvarske, br. 3—4/1951. i u Prilozima otoka Hvara, br. II/1962. Samo tumačenje riječi Lisna dugujemo profesoru Dragutinu Prohaska koji isključuje da bi ovaj naziv dolazio od lijesa (drvo), kako se obično mislilo. Prema Prohaski lisna znači pristan, pristanište, dolazi od pristajati u luci koja se nije gradila. U knjizi Valentina Lago nalazi se karta na kojoj je, na primjer, zabilježen naziv lisna na tri mjesta kod ulaza u Neretvu, između Kardeljeva i otoka Nonkovići. I Boglić je jedan takav lokalitet našao na otoku Hvaru (str. 31. njegove knjige). Ime mora biti prastaro jer smo i u Švicarskoj našli izraz *liss* za uski prolaz, a postoji i ime grada Lisabona u istom smislu itd. Čini se da u pogledu etimologije ova riječ nema dileme. Naši pretci nisu tu luku izabrali slučajno. Zaustavili su se u današnjem Hvaru, jer je postojalo iskustvo iz antike, a onda jer su se njihove potrebe poklapale sa čudesnim svojstvima luke koju i u najnovijoj povijesti brodovi nisu mogli mimoići. Hvar je stajao na longitudinalnom putu duž naše obale i na klasičnom putu s naše obale na onu italsku. Idealan položaj za stvaranje pomorskog grada i trgovine i za razvitak ljudske svijesti. Naravno, nisu samo ovi geofizički i nautički razlozi pogodovali stvaranju grada Hvara i njegovu razvitku do sjedišta komune kao gospodara otoka. Tokom XII i XIII vijeka dok su se u Evropi razvijali gradovi, otok Hvar nije imao grada, ali je dalmatinska obala bila posuta serijom starih gradova. K tome je Venecija, gospodar Jadrana, obećavala podizanje standarda putem slobodnog kretanja na moru, dok je naš otok u svom starom rodovskom feudalnom razvoju bio introvertiran i autarhijski skučen. Robert Delort, stručnjak za srednji vijek na sveučilištu u Parizu, i ostali poznavaoци razvitka grada, pisali su o bujanju gradova tog vre-

mena, što je moralo stvoriti novog čovjeka. Delort kaže na jednom mjestu: u početku je bilo more koje je omogućilo da se razbiju autarhične granice, prenesu dobra i ljudi.

Ovome valja nadodati da je ova zadnja faza razvitka grada Hvara koincidirala sa znatnim usavršenjem broda i njegove statike (kormilo i forma). Inače, stvaranje gradova bilo je u XIII vijeku u Evropi u težnji svih ljudi, privlačnost je bila očevidna, pa je jasno da ondašnji čovjek nije mogao odoljeti porivu da teži za novcem u gradovima gdje se vršila novčana zamjena umjesto dotadašnje robne zamjene (trampa). Ova mogućnost osamostaljenja odbijala je seljake od skućenog načina života, umanjivala je i značenje i ulogu plemstva (što smo na Hvaru s druge strane utvrdili za XV—XVI v.), pa je sve to stvaralo raspoloženje i neodoljivu želju za promjenom u smislu prijenosa težišta života ili, još bolje, odlaska u luku grada koji se stvara. Svakako, Hvar je mogućnostima svoje luke revolucionirao otok.

Pirenne nas je naučio da su biskupi legalizirali gradove svojim prestižom a još više pružanjem azila stanovnicima grada, koji su bili u velikoj većini novaci, a napučivali su novu postojbinu bježanjem od legalne, npr. od feudalne, vlasti. Takva legalizacija trebala je i Hvaru kao novom gradu. Biskup je međutim na našem otoku stolovao u sjedištu nadpopa ili kneza u Starom Gradu pa je bilo potrebno da biskup prijede u Hvar, da se grad i građani na taj način osamostale, i odvoje od dotadašnje vlasti.

Ovaj prijelaz se zaista ostvario sredinom XIII vijeka, naravno prije stvaranja komune, kao jedan od preduvjeta za stvaranje komune. Naravno, prijelaz biskupa u Hvar mogao je uslijediti u povoljnom času. Pošto je bio sufragane zadarskog nadbiskupa, što znači da je biskupov nadčinjeni boravio na mletačkom području, prijelaz je bio lakši i imao je još jednu dimenziju, a ta je išla u prilog razvoju što ćemo ga sada pokušati iznijeti. Biskup je prešao u Hvar sa kaptolom i uz njega velik broj osoba vezanih za biskupsko sjedište i vlast. S druge strane s biskupom su očevidno došle mnoge osobe koje su jedva dočekale prijelaz, jer su željele u luci posloovati. Svi su oni napučili naselje i doprinijeli stvaranju gradskog pečata i gradskog dostojanstva grada Hvara. Sada se moglo govoriti o postojanju grada i građana, jer su ovi kroz biskupsko sjedište automatski stekli oslobođenje od prijašnjih obaveza koje su mogle biti ekonomske, vojne ili slične, svakako sputavajuće. Azil je naravno obuhvaćao ne samo grad već tzv. sigurnosni obruč koji je išao do granice gradskog područja. To je značilo ne samo sigurnost u zidinama, dakle fizičku sigurnost, jer su zidine podignute na traženje mletačke vlade, već se sigurnost sastojala — i to je smisao sigurnosnog obruča — u znaku svih atributa koje je grad imao u srednjem vijeku, a to je građanski status, sloboda kretanja i stanovanja. Zidine nisu služile samo obrani već su bile i znak gradskog dostojanstva, i pojava građana.

Odatle npr. gradska kruna nad gradskim vratima s kamenom merlaturom itd.

Ovo su bili preduvjeti, sad je trebalo ići dalje. Nada Klaić točno primjećuje da se tada, u vrijeme kojim se bavimo, promjena vlasti događala s lakoćom. Savjetnik Remigije Bučić jednostavno kaže da je akt predaje Hvara Veneciji izvršen ugovorom što ga je biskup Šimun

u ime plemstva i puka potpisao 1278. g. Ali gdje ga je potpisao? U gradu Hvaru? S kojim plemstvom? Pitanja na koja nema odgovora. Ne, za ovako značajnu promjenu nedostajao je legalni forum, pa se stječe dojam da je bio potreban prijelaz biskupa u Hvar da bi netko s autoritetom mogao potpisati ugovor o primopredaji grada i otoka, što je prilično čudno. Svakako, forum koji je mogao potpisati takav ugovor nije postojao na Hvaru. Jer Hvar je pripadao jednoj državi, a sam nije bio država. Istina je da je u ovo vrijeme crkva imala mnoge visoke društvene funkcije, čitav je život bio formiran njezinim kalupom (dosta je misliti na ulogu sata koji se u to doba pojavio na zvonnicima), ali pravo predaje dijela države drugom suverenitetu nije spadalo ni onda u crkvene atribute, bez obzira na to što je čitav događaj improviziran, ali taj problem nema smisla ovdje razmotriti jer ne spada na stvar. Predaju Hvara riješila je vojna komponenta, jer su takve prilike bile na Jadranu. Znamo za jedno jedino hvarsko pleme koje se pokušalo suprotstaviti promjeni; bili su to Slavogosti na čelu s Galešom. Povijest govori o otporu Slavogosta, a Galešino ime je sačuvano na nekoliko mjesta na otoku. Vraćajući se na grad moramo ponoviti da su se gradske navike i gradski život pomalo, ali sigurno stvarali prije proglašenja vlasti komune, pa mislimo da je veći dio imao *genitiuma in pectore* prihvatio gradsko rješenje, jer je takva situacija u duhovima postojala i bila uvjetovana razvojem općih prilika i stanja na Hvaru.

Brojni stari plemići, imao *genitiuma*, ukoliko su ovo stanje vidjeli, shvatili su ispravno da je bolje napustiti staro stanje i ne biti eliminiran, te se priključiti onima koji su iz grada odlučivali, iako sada kolektivno u gradskom komunalnom forumu, a ne više individualno i na terenu. Promjena je bila velika, ali je želja za gradom bila opća, jer su ljudi bili očarani životom u gradu i onim što je grad mogao pružiti. Otočani, puni životnog smisla, našli su konačno načina da postanu brodari, narod se mogao kretati morem kako je htio i osloboditi se svojih rodovskih i feudalnih kao i crkvenih upravljača.

Tako je nastala komuna i bila u političkom smislu neosporan korak naprijed.

To stanje stvorilo je još jednu anomaliju koja je imala utjecaja i na kasniji razvoj. Koncentracija svih vlasti bila je u gradu, koji je nastao na zapadnom kraju otoka. Otočki teritorij bio je lišen predstavnika bilo kakve vlasti, pa ni župnika nije bilo u selima, jer su tada dušobrižničku službu obavljali kononici, a oni su s biskupom prešli u Hvar.

Prva župa na Hvaru nastala je u Vrbanju 1457. god., a dotle su kao i u drugim mjestima kasnije, kanonici u sela kojima su vladali iz Hvara, delegirali po jednog siromašnog svećenika — proletera, koji osim osnovnih dušobrižničkih funkcija nije imao nikakvih prava.

A i plemići, sada priznati samo članovima Velikog vijeća, morali su boraviti u gradu, kako to kaže poglavlje 27. Statuta (*cum omnibus suis familiis, masariciis et rebus*) te su pretežno bili u Hvaru, bar u početku. Ovaj propis koji se odnosio na plemiće obično se tumači kao posljedica stvaranja komune, ali moglo bi biti da su morali boraviti u Hvaru, jer su sve vlasti bile u Hvaru, i nije bilo pametno samo jedne pustiti na teren. Plemići su, doduše, svoja agrarna dobra na prijašnjem županskom dijelu otoka (na selu) zadržali, ali ne i vlast, jer

je tu, kako smo kazali, imalo samo Veliko vijeće. U mjestima su kasnije birani prokurator i da budu posrednici s komunom, ali su prokurator bili predstavnici naroda, a ne predstavnici vlasti. Ima još jedan zanimljiv razvoj koji je bio posljedica stanja što smo ga skicirali. Taj se dogodio u krugu bratovština, koje su uz crkveni postale i politički faktor, jer drugog, kako smo vidjeli, nije bilo, pa su bratovštine ispunile vacuum i učinile Hvaranina slobodnim čovjekom. Mislim da ovakvome razvoju moramo zahvaliti rađanje jakih ljudi, željnih svijeta, sličnih Matiju Ivaniću, koji su za naš narod bili stvaratelji budućnosti, Slobodna svijest ovih ljudi stvarala je materijalne mogućnosti ili potencijalne uvjete za materijalne mogućnosti, koje su donijele blagostanje, prvenstveno brodarima, jer su oni postupno postajali najjača hvarska kategorija građana.

Ovako su stari plemići ušli u novi hvarski poredak i našli stanovitu utjehu, koja je njih tješila, a one koji su bili nosioci vlasti umirivala. Stari plemići su kao svoj »doprinos« komuni predali komunalnoj kancelariji Belinu povelju, o kojoj smo već govorili, kao i o njezinoj fiktivnoj vrijednosti. A komuna je Belinu povlasticu unijela u Statut i odredila propis o njezinom čuvanju. Tako je jedna fikcija figurirala kao stanovito pravo više stotina godina, kako smo već vidjeli, iako je to pravo odudaralo od komunalnog načela jednakosti pred Velikim vijećem i predstavljalo nelogičnost. Druge povlastice što ih je dobio manji broj nosioca genitiuma bile su realnije. Bilo im je dopušteno graditi svoje kuće na južnoj kortini gradskog zida koji nije bio zaklonjen kao danas redom kuća ispred zidina.

I tako su sagradili svoje domove: dva roda sa istim grbom »rađajućeg se vola« od kojih je dviju kuća druga kuća bila Petrova, bez vidljiva grba, a to je kuća sa dvostrukim stepeništem na ulici, prva istočno od kuće Paladinić. Drugi je rod nosio kraljevski ljiljan i šubičevsko krilo (Lučić, Paladini), možda Zečići, onda dvije kuće Gazara (Gazari potječu od Slavogosta, a ime im je nastalo od svrake = gazza) i Jakšini, koji su se tako zvali barem od XIV. st., jer su tako upisani u Statut 1331, i tako se i danas zovu.

Ali su s druge strane svi oni s kućama na počasnom mjestu, i dalje, potpisali ponižavajući propis da će stanovati u gradu. Do ovog propisa došlo je zbog bojazni komunalnih upravljača da stari plemići, oni bivši rodovski i bivši feudalni, ne bi nešto poduzimali na selu protiv komuna. Propis se, naravno, s vremenom nešto ublažio, pa su stari plemići iz ovih ili onih razloga mogli više stanovati na selu, kao na primjer Petar Hektorović, čiji je Tvrđalj služio i za obranu Staroga Grada, odnosno imao tu službenu ili poluslužbenu namjenu. Čini nam se da je ovako izgledao razvoj stvari kada se otok Hvar od autarhijskog režima prebacio na komunalni. Nekoga je to, naravno, moralo zaboljeti, ali je to bio put i cijena kojom su Hvarani stekli slobodu kretanja i plovidbe. A kretanje i plovidba značili su stjecanje, jer bogatstvo bez plovidbe nije bilo moguće, a to nam dokazuje uloga brodarâ u životu Hvara, od kojih je najslavniji, ali ne jedini, bio nama poznati brodovlasnik Matij Ivanić.

Međutim, čini nam se da bi trebalo zabilježiti materijalne spomenike iz pretkomunalnog vremena, pa ćemo najbrojiti ono što mislimo da treba spomenuti, da bi vrijeme na neki način plastičnije prikazali. Ob-

zida oko poluotoka Gradine spada u to vrijeme, čini nam se, i stavljamo je u vezu sa zidom što presijeca ovaj poluotok (v. Bilten HA, br. 7—8/1965, str. 55; Zadarska revija, 4/1954). Boglić, naime, na 126. str. svoje knjige (iz 1874) govori u jednoj bilješci o zavađenoj braći, od kojih je jedan posjedovao Gradinu, a drugi Galešnik. Boglić je ovu priču čuo i položaj obaju objekata odgovara Bogličevoj naraciji. Moglo bi biti da se Galeša Slavogosti u fazi svoje borbe protiv Venecije držao na lokalitetu Galešnik, jer taj nosi njegovo ime, iako sam objekt potječe iz antike.

Ima na Hvaru i toponim koji nosi šubićevsko ime. U Statutu je zapisana »*Sepultura Subii*«, ali se samo kaže »*locum qui vocatur*«, pa se prema tome radi o mjestu, a ne o objektu ili ruševini (maceria). Ovaj lokalitet je jedna od okvirnih točaka polja Sv. Stjepana (p. 44. Statuta). Dakle, tragovi su siromašni, pa želimo, kako smo već rekli, dati podstreka mladima da se ovim pitanjima bave. I u najstarijim dijelovima starih sela ima nekih tragova naše rane prošlosti: u jednom se dokumentu iz 1206. god. spominje knez Njegov u Pitvama; u Svirčima i Vrbanju postoje stare kuće (koje smo opisali u literaturi), a Dol, nadamo se, da ćemo još moći pogledati, jer su u tom mjestu u XI st. dominirali Slavogosti i nalazi se njihova rezidencija. Sela pokazuju također interesantne antropološke razlike na što upozoravam stručnjake. Tako je čovjek iz Dola pretežno nježnije građe, čovjek iz Vrbanja pretežno visok i mršav, a onaj iz Pitava predstavlja možda najstarije stanovnike, pa doseljenike Grke, Rimljane i onda Slavene. U Ostrvici (Donje Pitve) nalazimo došljake iz Bosne krajem XV. st., koje je predveo jedan Ivan Duboković (kuća donedavna Slavka Dubokovića). Treba još naglasiti da spomenutu staru kuću u Vrbanju narod zove »Kraljevi dvori«, što upućuje na zaključak da se radi o kući kraljevog predstavnika, iako je narod pripisuje Ivaniću. Ova zadnja atribucija je, naravno, netočna što smo odavno napisali i objavili, jer je Ivanić posjedovao kuću gradskog tipa, a ova je očito neretvanska. U Svirčima, selu koje je nastalo od Vrbanja, slično kao što je nastala Vrboska, postoji veoma stara kuća, koja bi, kao ona prva, mogla pripadati vremenu o kojem govorimo (v. Prilozi povijesti otoka Hvara, III/1969, str. 55. i Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, VIII/1959, br. 3, str. 77).

Da bi ove oskudne podatke upotpunili, nastojat ćemo analizirati datak Bogličeve knjige o Hvaru. U tom dodatku Boglić prikazuje plemstvo za koje pretpostavlja da potječe od Givića. Imena što ih čitamo u Bogličevoj knjizi su patronimici iz kojih se ne mogu izvlačiti zaključci, jer su se patronimici mijenjali kako sama riječ kaže. Svejedno nam neke indikacije iz Bogličeve tabele mogu nešto kazati.

Kao i grbovi što ih Boglić navodi, koji su snimljeni većinom sa slika, dokumenata ili kuća iz XVI. st., također su iz vremena renesanse i legende uz grbove. Ove su legende vjerojatno nastale za vrijeme službovanja nekih naših plemića pri vladi, vojsci ili crkvi (kao npr. slavni Petar Berislavić, ili Utješinović) koji, ako su imali sreće vraćali su se sa častima ili naslovima. Takav je slučaj i Ladislava Jakše koji je u ime kralja vladao otokom od 1417. do 1420. god. Idući sa gledišta imena, kontinuiteta imena, osim Jakše nismo mogli identificirati nikoga, jer su jedino Jakša (Jakša opet dolazi od Jakova) zadržali svoje

ime od XIV. st. do danas, što nisu drugi. To znamo zato jer su Jakše citirani u preambulu Statuta 1331. god. zajedno sa Savinom Balci i Jurjem Vidossij, ali tih nema danas kao što ima Jakše (posljednji živeći Jakša se zove Nikola), pa ne možemo zaključivati. Prema tome, ne znamo tko su bili Balci, a Vidossi mogli bi biti današnji Gazzari, no to kažemo bez ikakve dokazne sigurnosti.

Neki grbovi što ih donosi Boglić nastali su uslijed razdvajanja obitelji. Tako su npr. Angelini, upisani na Bogličevoj tabeli, potekli od jednog Angela, koji je, prema Bogliču, iz roda Lučić, ali je taj Angel uzeo novi grb bez veze s grbom njegovih predaka i osnovao obitelj Angeli — Angjelinović. Ono što iz ove pojedinosti možemo naučiti jest to da mnoge obitelji nisu bile složne, pa su i grb mijenjale, a grb — znamo — simbolizira zajedništvo.

Budući da nam je poznat grb Jakšâ, a isti su grb imali Hektorovići i Grivičići (ove zadnje Boglić nije zapisao), dok su Barbići, koje je Boglić uvrstio među Hektoroviće, mislimo, imali drugi grb. Možemo samo kazati da su svi oni, koji su današnji grb Jakšâ nosili, pripadali istom rodu: Jakšâ, Hektorovića i Grivičićâ. Ali kojemu, to nije moguće utvrditi. Jakše su postali Višani i igrali značajnu ulogu do XX. st.; Hektorovići su postojali do pred kraj XVIII. st. i imali i imaju niz značajnih nasljednika kao što je bio npr. prof. Petar Nisiteo, dr. Spalatin i kasniji dr. Ante i Ivo Politeo.

Grb Lucića i Paladinića (ovo zadnje ime nastalo je u XV. st., v. N. Duboković, »Jedna gratia Antuna Lucića«, Zadarska revija, VII/1958, br. 1, str. 65—68) što ga nalazimo na više kuća izrađena u kamenu, daje i Boglić, ali on ne nosi početno ime, jer su patronimici ili nadimci. Znamo da ime Lucić dolazi od jednog Luke, kako je čest slučaj na našem otoku, jednako kao što ime pjesnika Petra dolazi od njegovog djeda Hektora, a Hektor se prezimenom zvao Golubinić, i dalje unatrag ne možemo ići. Paladini su nasljednici jednog Lucića koji je bio nazvan Paladinom.

Međutim, grb Lucića sadrži dva motiva, koji možda nešto znače, iako grbovi, u načelu (iako nisu takozvani govoreći grbovi), nemaju simboličke. Grb Lucić u gornjem polju nosi kraljevski ljiljan, a u donjem crno krilo Šubića, što bi upućivalo na stanoviti odnos s ovim vladarima. Boglić govori o mogućnostima nasljedstva imena na str. 108. svog izdanja iz 1874. god., ali nema podloge, jer smatra da hvarsko plemstvo potječe od Givića.

Gazzari su potomci Slavogosta, onih boraca protiv Venecije koje smo spomenuli. Današnji grb Gazzari nije onaj što su ga imali možda Slavogosti. Kažemo: možda, jer nije rečeno da su grb uopće imali (npr. Šimunići iz Svirača nosili su kao amblem Sv. Josipa iz svoje kapele); grb Gazzari nosi u štitu dvije svrake (gazza), što bi opet upućivalo na osobno ime, odnosno na nadimak jednog od predaka. Stijepo Plančić pripio nam je tekst u kojem se govori o grbu s dvije zmijske, a ne ptice, i misli da bi to mogao biti znak Slavogosta (*Quarta quae tenet geminos angues haec Slavogosti*). Ne mislimo da je ovo bio grb Slavogosta, ali o tome za sada nije moguće ništa više reći. U XIV. st. živio je u Šibeniku notar Slavogost, o kojem je pisao Mirko Zjčić, pa bi se tamo moglo nešto pokušati.

Mnogo više znači Boglićev podatak da se jedna grana Gazzara zvala Vidali (po vlastitom imenu Vid), a poslije toga Župančić ili Županovići. To podsjeća na Župana, pa je i tu nadimak postao ime. Preostaje još jedan detalj: na grbu Gazzari stoji moto, danas na našem jeziku »virna straža«. Ima li taj moto kakve veze s ulogom Gazzara u starijoj prošlosti? Ta uloga je postojala.

L I T E R A T U R A

1. Grga Novak: Hvar. Beograd, 1924, str. 69 (»istakao Gjiviće...«)
2. Grga Novak: Hvar kroz stoljeća. Zagreb, JAZU, 1972, str. 47. i nast. (opisuje prilike i predaju Veneciji)
3. Girolamo Machiedo: Memoria di San Prospero. Split, 1872 (radi kronotakse providura; početak samostalne uprave početkom XV. st.).
4. Dasen Vrsalović: Povijest otoka Brača. Supetar, 1968. (Brački zbornik, br. 6). (v. glede Ozora str. 70. i 71, predaja i vrlo dobro obrazloženje, str. 76; Gjivići, str. 73.
5. Nada Klaić: Povijest Hrvata u ranom i razvijenom srednjem vijeku, (dva sveska). Zagreb, 1975. i 1976. Sv. II, str. 89.
6. Niko Duboković: Značenje bratovština za razvoj društvene svijesti na Hvaru u XIV, XV, i XVI. st., (Institut za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu, Radovi 10, Matij Ivanić i njegovo doba). Zagreb, 1977, str. 65.
7. Stjepan Antoljak: Belina »darovnica« Hvaranima je falsifikat. Godišen zbornik na Filozofiskijot fakultet na Univerzitetet vo Skopje, 1956, str. 39—66.
8. Ivo Kasandrić: Hvarski pučki ustanak. Split, 1978, str. 19 (problem župana).
9. Giacomo Boglić: Studi storici sull'isola di Lesina. Zara, 1874. (v. razvoj političkih odnosa i tabla s imenima plemića na kraju).
10. Grga Novak: Prošlost Dalmacije, sv. I. Zagreb, 1944.
11. Valentino Lago: Memorie sulla Dalmazia, sv. I—II. Venezia, 1869—1870.
12. Ivan Beuc: Osorska komuna. Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci, sv. I, Rijeka 1953, str. 36.
13. Remigije Bučić: Santa Maria de Lesna, prva stolna crkva hvarska. II. Civitas nova i civitas quae aliis temporibus fuit. Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, LII/1935—1949, Split, 1950, str. 108—121.
14. Robert Delort: La vie au Moyen Age. (III. éme ed. Paris, 1982).
15. Nikša Petrić: Civitas quae aliis temporibus fuit. Hvarski zbornik, 1/1973, str. 177—180.
16. Josip Lučić: Komunalno uređenje dalmatinskih gradova u XI. st. Zbornik Zavoda za povijesne znanosti JAZU, vol. 10, Zagreb, 1980, str. 209—235.
17. Mirko Zjačić: Spisi šibenskog notara Slavogosta. Starine JAZU, Zagreb 44/1952, str. 201—274. (XIV. st.)
18. Niko Duboković: Geografski položaj grada Hvara i stvaranje njegove kulturne nadgradnje. Hvarski zbornik, 5/1977, str. 319—327.
19. Niko Duboković: Emancipacija naselja hvarske ravnice od feudalnog oblika crkvene uprave. Prilozi povijesti otoka Hvara, 1/1959, str. 48—70.
20. Berislav Anđelinović: Da li je Belina »darovnica« Hvaranima falsifikat. Prilozi povijesti otoka Hvara, 1/1959, str. 34—39.
21. Niko Duboković: Prilog rješenju pitanja postanka hvarske komune. Prilozi povijesti otoka Hvara, 1/1959, str. 17—33.
22. Nikola Jakšić: Predromanički reljef sa spomenom blaženog Teodora u Bolu na Braču. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 25/1985, str. 49—62.
23. Marin Franičević: Hvarski renesansni krug. Mogućnosti, XX/1973, 7, str. 655—667.